

Posudek vedoucího práce:

Eva Němcová, Otázka ilegitivity ve farnosti Jindřichův Hradec v letech 1850-1900.
Universita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, Praha 2010.

Předložená bakalářská práce se zabývá fenoménem, který je pozoruhodný jak z hlediska historické demografie a sociálního dějepisu, tak z hlediska historicko-antropologického, protože se v něm vedle sociálních poměrů doby a forem demografického chování lidí zrcadlí i dobové postoje k manželství nebo ohledy na morální normy prosazované církví. Ilegitimita je jev, umožňující propojit kvantitativně postižitelné projevy demografického chování jisté části populace s ekonomickými podmínkami, kulturními zvyklostmi a mravními a náboženskými hodnotami společnosti.

Autorka práce se zaměřila na demografický aspekt tohoto jevu a na jeho ekonomickou a částečně také sociální podmíněnost: zkoumala problematiku nemanželské porodnosti pro období druhé poloviny 19. století, kdy se dovršila proměna tradiční venkovské společnosti ve společnost industriální a městskou, kdy se začaly soustavněji prosazovat principy nového demografického režimu a kdy došlo k proměně hodnotových orientací, postojů a norem chování. Právě v té době se měla míra ilegitivity – po období zhruba staletého růstu – ustálit na hodnotách, které byly pro evropskou společnost typické až do doby nedávné.

Při pojednání fenoménu ilegitivity se autorka opřela především o příručky a syntézy týkající se populačního vývoje českých zemí (Kárníková; Dějiny obyvatelstva českých zemí; Přirozená měna obyvatelstva českých zemí v 17. a 18. století; Rodina našich předků) či o texty zahraničních autorů, které se zaměřují na vývoj evropské populace či speciálně otázku nemanželské plodnosti v evropských dějinách (Livi Bacci, Laslett); dále užila obecnějších prací o kulturním a myšlenkovém kontextu 18. a 19. století (van Dülmen, Imhof), poučení o postavení svobodných matek a nemanželských dětí ve společnosti pak čerpala z vybraných článků sborníku Historická demografie (Tinková, Fialová, Horská).

Eva Němcová si vybrala pro svůj výzkum jihočeskou farnost Jindřichův Hradec, která kromě ekonomicky stagnujícího města zahrnovala i řadu okolních vesnic, a pokusila se sledovat vliv hospodářských poměrů na dostupnost sňatku a s ní související míru ilegitivity. Výzkum autorka založila na exerpce farních matrik. Pro zpracování množství matričních údajů zvolila autorka tzv. agregativní metodu, kdy zjišťovala měsíční a roční úhrny porodů resp. nemanželských porodů během sledovaných padesáti let. Přestože zmíněná metoda čárkování matrik umožňuje rychlé anonymní zpracování zápisů, autorka se nespokojila pouze s kvantitativním zvládnutím pramene, ale prokázala i obstojné paleografické dovednosti, když zkoumala zápisy o legitimizaci některých nemanželských dětí, povolání či sociální postavení matek nelegitimních novorozenců apod.

Možno předeslat, že největší přínosem práce je skutečnost, že si autorka osvojila schopnost matriky excerpovat a poměrně velké množství pramenných údajů nějakým smysluplným způsobem zpracovat; slabší stránkou práce je interpretace (a nezdělaná i presentace) získaných dat a jejich vztažení k širšímu společenskému a kulturnímu kontextu.

Pochvalu zaslouží poctivé obeznámení se s pramenem a trpělivé zpracování dat (které často obnáší prokousávání se archaickými rukopisy jednotlivých matrikářů), rovněž solidní úroveň poznatků o problematice, která je ovšem často zakryta neobratností ve výkladu či formulacích. Výtky lze pak rozdělit 1) na ty, které se týkají technické stránky věci (způsobu zpracování poznatků z matrik či jejich presentace, úrovně citací, určitých stylistických neobratností), a 2) na ty, které se týkají užitých informací, formulovaných (resp. nevyslovených) hypotéz a závěrů.

1) Za nejzávažnější z tohoto okruhu výtek mám započítávání mrtvě narozených dětí (legitimních i ilegitimních) do celkových výsledků (s.39). Vzhledem k tomu, že demografie

vždy pracuje s počty a podíly živě narozených dětí, ztrácí tímto krokem presentované výsledky potenciál pro využití jinými badateli a – i když mrtvě narozených dětí podle všeho není mnoho (jejich počet pro jednotlivé roky autorka, bohužel, nikde neuvádí) - v podstatě i vypovídací hodnotu.

Úroveň tabulek je nevalná a zbytečně znehodnocuje píli, jakou autorka věnovala excerpici pramene. Jednak je zcela nestandardní a také nešikovně uvádět titulek tabulky na jejím konci, nikoliv na začátku; tyto „hlavičky“ (v tomto případě spíše „patičky“) tabulek jsou navíc nepřesné a nevýstižné, tabulky nejsou číslovány. Závažnější však je, že údaje v tabulce jsou velice kusé a z hlediska demografického nedostatečné, i když jde nepochybně pouze o nezkušenost se zpracováním údajů do tabulek, nikoliv o to, že by v principu k dotyčným údajům autorka v rámci bádání nedospěla): v tabulce 1 na str. 24-26, kde je pro jednotlivé roky uveden počet narozených dětí (bohužel včetně mrtvě narozených, které nejsou odlišeny), manželských a nemanželských, najdeme pouze absolutní hodnoty, nikoliv podíly, což je nutná položka statistických tabulek. V tabulce na s.33-34 (bez čísla) najdeme průměrný sňatkový věk žen a mužů pro jednotlivé roky. Nikde se ovšem nedočteme z jakého počtu případů je tento průměr propočítán! Protože hodnota značně kolísá, je zřejmé, že z dosti malého, a proto by bylo daleko funkčnější, kdyby dotyčné průměry byly vypočítány pro jednotlivá desetiletí. Vysloveným šlendriánem jsou překlepy v tabulce typu 27.I namísto 27,1. V tabulce na s.36-37 (bez čísla) jsou opět uvedeny pouze prosté počty vdovců a vdov, uzavírajících v jednotlivých letech sňatek: nedozvíme se, z jakého celkového počtu snoubenců (a tudíž ani jejich podíl na celkovém počtu snoubenců), takže vypovídací hodnota těchto čísel je v podstatě nulová. Navíc autorka předkládá tyto údaje jako něco, co má vypovídat o dostupnosti sňatku ve farnosti. Sňatky ovdovělých osob by bylo možné chápat jako jeden z parametrů dostupnosti sňatku pouze tehdy, pokud bychom věděli, kolik žen, které ovdověly, se znovu provdalo resp. kolik mužů, kteří ovdověli, se znovu oženilo. To by ovšem bylo možné z matrik zjistit pouze prostřednictvím rekonstrukce rodin, nikoliv agregativní metodou. Další tabulky pak v textu nejsou, ale po mém soudu by měly být. Autorka se například vůbec nepokusila nějak kvantifikovat svůj výzkum pozdější legitimizace nemanželsky narozených dětí (kap. 5.6) ani sociálního původu neprovdaných matek resp. otců (kap. 5.5).

Výtky lze vyslovit i k úrovni citací. Odkazovaní je v úhrnu dosti nesystematické a nedostatečné. Někde chybí v poznámce odkaz na konkrétní pasáže z knihy, z nichž autorka čerpá nebo které o zmiňovaném problému pojednávají (např. pozn. 9 a 10), pod č.61 chybí poznámka úplně. Jindy celé pasáže práce vůbec odkázány nejsou (celá kap. 3.0, 4.3, 5.5 atd.), přičemž mnohdy jsou v textu tlumočeny dosti specifické či ideologicky zabarvené teze, s nimiž by bylo možné polemizovat.

Výhrady lze mít i k odkázání pramene: v textu ho pro jistotu vůbec nenajdeme a v seznamu pramenů na konci práce ve velice neúplné podobě (u každé matriky by měla být uvedena když ne signatura, tak přinejmenším časový rozsah). Chyby jsou i v seznamu literatury: jednak technické, jednak jsou zde práce, které v práci citovány nejsou.

2) U připomínek obsahových se omezím jen na ty nejzávažnější. Poměrně matoucím způsobem je naloženo s nemanželskými dětmi, u nichž je uveden otec: na s.24 autorka tvrdí, že za sledované období lze těchto případů napočítat 122 (0,7 % všech narozených) a v příslušné tabulce je zahrnuje do kolonky „neurčeno“. Tyto případy ovšem určeny jsou (děti jsou narozeny jako nemanželské, ale je u nich uveden otec), takže by bylo vhodnější rozlišit v rámci kategorie nemanželských dětí případy, kdy je a kdy naopak není uveden otec. Na s. 31 se však náhle hovoří o 536 případech nemanželských dětí, u nichž je uveden otec (23,7 % narozených). Co tedy platí? Problematické navíc je, že autorka má sklon vidět za nemanželskými dětmi, u nichž je uveden otec, případy soužití neoddaných párů. Jistě by tyto případy takovou praxi naznačovat mohly, ale spíše tehdy, pokud došlo k pozdější legitimizaci dítěte ze strany otce. Ale ani tehdy samozřejmě není prokazatelné, že spolu rodiče v době

zplození a narození potomka žili. Jelikož tato praxe byla rozšířená spíše v dělnických vrstvách větších průmyslových měst, lze dokonce oprávněně vyslovit pochybnost, že na Jindřichohradecku, kde početnější vrstva dělnictva chyběla, tyto případy nemanželsky narozených, leč později ze strany otce legitimizovaných dětí, na praxi nesezdaného soužití ukazují. Dostí zavádějící pak je pokládat za „skutečné“ nemanželské děti ty, u nichž není otec uveden, a ty navíc mít za nechtěné, naproti tomu nemanželské děti, u nichž je uveden otec, uvádět jako „legitimní potomky nesezdaných soužití“ (s.9, 31).

Některé části práce působí dojmem nedotaženosti a odbylosti: týká se to už teoretických pasáží, zejména když se autorka omezuje na výčet autorů, kteří se otázkou ilegitimity zabývali, ale vůbec neuvádí, co podstatného k této problematice řekli. V kapitole o hospodářských poměrech v regionu zcela chybí hypotéza, vztahující problém ilegitimity k úrovni ekonomiky, navíc je problematické prezentovat hospodářský vývoj regionu v 19. století jako permanentní krizi. V pasáži o pramenech se autorka omezuje na popis vývoje matričního zápisu a vnější popis použitých matrik. Chybí zhodnocení úplnosti evidence (přehledem počtu zápisů pro jednotlivé roky, který by odhalil případné propady), přestože autorka tyto údaje k dispozici rozhodně měla. Velice uspěchaně a neorganicky působí kapitola o historii Jindřichova Hradce (s.15-17), která sleduje změny držitelů města do konce 17. století; 18.-19. století a demografický a sociální aspekt zcela vypouští. Vzhledem k časovému vymezení výzkumu je to nepochopitelné. Podobně je tomu i v kapitole o obyvatelstvu, která pouze podává v přehledu vývoj počtu domů a obyvatel (Kuča). Kapitola 5.3 působí na místě, kde je, zcela neorganicky, snad mohla být vtělena do pasáží, věnujících se kritice pramene. Zbytečná a „vycpávkovitá“ je i kapitola 5.8 „Mrtvě narozené děti, novorozenecká a dětská úmrtnost“: autorka zde jen letmo sumarizuje, co o tomto složitém tématu říká literatura, a ze svého výzkumu uplatňuje jen počty mrtvě narozených nemanželských dětí, které má navíc tendenci chápat jako známku snížené péče o nemanželské děti. Mrtvorozenost ale s úrovní péče nijak nesouvisí. Podobnou kapitolu by mělo smysl do práce vsunout tehdy, pokud by autorka porovnávala kojeneckou úmrtnost u manželských a nemanželských dětí. V podobě, jaké je, by bylo lepší ji vypustit.

V práci najdeme nemálo nepřesností, které jsou možná z velké části důsledkem neobratného vyjádření. Jen namátkou: nový demografický režim se v celé západní Evropě neprosadil již na začátku 19. století (s.10), a ani se neprosadil prvotně ve vyšších vrstvách (s.10) – spíše ve středních měšťanských vrstvách, u aristokracie až se zpožděním. Matriky zemřelých se neobjevují až po roce 1614 (s.12), o dělnickém prostředí nemůžeme u nás na konci 18. století ještě hovořit (s.9) a o prosazení nového demografického režimu nemůžeme ve zkoumaném regionu do konce sledovaného období ještě uvažovat (s.23) – ostatně vyplývá to z údajů v grafu č.1, kde je názorně vidět, že až do roku 1900 počet porodů neklesá.

V posudku jsem se soustředila spíše na kritiku a tak považuji za důležité na tomto místě ještě jednou vyzdvihnout poctivou řemeslnou práci, kterou autorka odvedla při zacházení s matrikami. To není u bakalářských prací vždy samozřejmé. Navíc mnohé výtky souvisejí s jistou nezkušeností, kterou má přirozeně každý, kdo se pokouší o první vědecký počín. S přihlédnutím ke všem kladům i záporům předloženého textu doporučuji bakalářskou práci Evy Němcové k obhájení a navrhuji ji hodnotit jako velmi dobrou.

Mgr. Markéta Seligová, PhD.

V Praze, 29.8.2010

